

ГРИГОРІЙ САВИЧ СКОВОРОДА

Кілька штрихів до теми: «Сковорода і Радищев»

...Ми знаємо: прозірливість у великих людей — політиків, полководців, письменників — з'являється в результаті того, що вони, будучи найосвіченішими людьми свого часу, володіють якнайширшим почуттям уваги до всього того, що робиться навколо, що робиться в світі...

Радищев прозирає на ціле сторіччя вперед. Радищев наочно бачив, як зміниться лице Росії, як просунуться в розвиткові своєму література, наука та мистецтво. Але водночас він ясно розумів, що культура рідного його народу може рушити вперед тільки в тому разі, коли з'явиться людина із сильною волею, з щедрим запасом різномірних обдаровань, з невичерпною енергією. Таку людину він побачив у Ломоносові...

Одним з перших, хто почув на Україні голос Ломоносова, був український поет і філософ Григорій Сковорода. Будучи сам новатором, Сковорода високо цінував значення нового розміру ямба, запровадженого Ломоносовим у поезію, значення нових правил віршування. Під впливом дослідження Ломоносова про правила російського віршування він для студентів Переяславської семінарії написав новий підручник поезії, в якому силабіку замінив силабо-тонікою. Та єпископ м. Переяслава побачив у цьому вільнодумстві й увільнив Сковороду з місця викладача...

Нам, українцям, дуже приємно усвідомлювати, що Михайло Васильович Ломоносов певний час навчався в нас, у Києво-Могилянській академії, а Сковорода роки молодості своєї провів у Петербурзі у придворно-півчеській капелі. Та нам не лише це важливо. Важливо те, що передове слово російського вченого і поета було одразу ж підхоплене передовим українським поетом і філософом. Нехай Сковорода і Ломоносов ніколи між собою в житті не стрічалися, — та зате вони в історії стрілися разом на обробленій ниві культури, зійшлися і, взявшись за руки, по густо зарослій бур'янами й колючками дорозі пішли, по дорозі братерства й дружби — і вийшли до нас, на найширший шлях в нашу сонячну епоху. Нам радісно чути, як поперемінно читають вони свої творіння: один на взяття Хотина, а другий — про Богдана Хмельницького.

Багато є спільного у творах Ломоносова й Сковороди, — наприклад, про структуру сонця, про пружність повітря, про громадянську совість. Але це спільне зовсім ще не розроблене нашими радянськими вченими.

Зазнавши на собі впливу великих російських умів, Сковорода, в свою чергу, впливав на російських письменників, крім того, він часто зацікавлював їх як творчістю своєю, так і своєю особою. Так, на мотив пісні Сковороди «Ой ти, птьчко жолтобока» Василій Капніст написав вірш «Чижик». Василь Наріжний у ряду діючих осіб свого роману «Российский Жильблаз» умістив образ українського філософа й поета. А Лев Толстой до книги висловлювань мудреців узяв також вислови Григорія Сковороди.

Сковорода всім своїм єством відчував, що нові шляхи, які Ломоносов прокладав у російській літературі, науці й мистецтві, велику відіграють роль у дальшому розвиткові культури українського народу. Сковорода з обуренням відвертався як від блискосящої цариці, так і вельмож її, які з такою безтурботною веселістю милостиво весь народ український іменували

«Неграмотним Марком». А Сковорода всупереч їм усім твердив своє: неграмотний? Та буде грамотним, буде! Тому й цінував він так допомогу й увагу з боку великих умів російського дружнього народу...

Тичина П. З минулого — в майбутнє. — К: Дніпро, 1973. — стор. 113—117

Г. С. Сковорода

Найвизначнішим явищем української літератури другої половини XVIII ст. є творчість поета і філософа Григорія Савича Сковороди. Гуманіст і просвітитель, він ставився негативно до тогочасного суспільного ладу і різко його засуджував. Сковорода одним з перших відверто виступив проти шкільної схоластичної філософії та літератури...

Переконаний у тому, що щастя людини полягає не в матеріальних благах і почестях (не в «знатном доме», «столе из десяти блюд состоящем»), не в грошах, землі, не в розкоші, а в пізнанні людиною власної природи і у виборі діяльності, яка цій природі відповідає, Сковорода обрав для себе життя незалежного мандрівного вчителя, виконуючи на Україні своєрідну роль «мандрівного університету». Мандруючи від села до села, він невтомно проповідував свої ідеї...

Панівні верстви прагнули привернути Григорія Сковороду на свій бік, спокусити його різними благами, але це їм не вдавалося...

Краща частина української інтелігенції ставилася прихильно до Сковороди — цього філософа в сірій свиті, з палицею і кількома улюбленими книжками в торбі за плечима. До цієї інтелігенції належав, наприклад, М. І. Ковалинський, його найближчий учень, друг, який у рік смерті Сковороди написав його життєпис «Житіє Григорія Сковороди»), що й досі залишається одним із важливих джерел для вивчення життя і творчості письменника...

Сковорода користувався надзвичайною популярністю у свій час. Про його життя, простоту, некорисливість, гарячу любов до народу, а разом з тим і ненависть до попів і гнобителів народ складав легенди...

Особисте життя Сковороди було протестом проти тогочасного суспільного ладу. Цього протесту сповнені і його твори — філософські й художні,— які за своїм ідейним змістом тісно пов'язані між собою...

Байки Сковороди написано прозою. Художня фабула їх, звичайно, стисла, викладена лаконічно: для нього вся суть не в «фабулі», а в «силі», тобто в моральному міркуванні, що складає другу частину байки. Сковороду можна вважати зачинателем жанру *байки*...

Збірка «Басни харьковские» Сковороди містить тридцять байок, більша частина яких подається, як і його філософські трактати, у формі діалогів. Герої байок звичайно не діють, а розмовляють...

Байка «Пчела й Шершень» спрямована проти поміщиків і попів, які самі не працюють, а живуть за рахунок трудящих людей. «Шершень» — це образ людей, «живущих хищенієм чуждаго й рожденных на то одно, чтобы їсть, пить і протчее. А пчела єсть герб мудраго человека, в сродном ДРУГИЗ трудящагося»...

Найбезпосередніше в світ інтимних думок та почуттів Сковороди вводять читача його ліричні вірші, частково наведені в збірці «Сад божественних песней, прозябший из зерн священного писания».

Сковорода справді брав епіграфи до своїх віршів з так званого «Священного писання», тобто Біблії. Але зміст ліричних творів, що увійшли до збірника, далекий від біблійних текстів. Це — лірика особистих переживань, морально-філософських роздумів поета, почасти навіть сатиричного характеру.

Власне сатиричним у збірнику є один, можливо, найпопулярніший з усіх віршових творів Сковороди — «Всякому городу нрав й права».

Зовні вірш близький до того, яким відкривається книга од Горация. Сковорода, як і російські письменники XVIII ст. Державін і Капніст, любив цього староримського поета, але про його «гораціанство» не доводиться говорити...

В шести строфах названого вірша Сковороди сатиричне змальовано «нрави» і прагнення верхівки тогочасного суспільства: поміщиків, купців, чиновників, охоплених пристрастю до чинів, багатства, задоволення примх. В стислій і загальнодоступній формі тут зображено життя панівного класу, яке Сковорода не раз критикував у своїх морально-філософських діалогах...

Вірш «Всякому городу нрав й права» ввійшов у репертуар кобзарів і лірників. Відомі тексти, записані від них, а також поширювані в рукописах (із значними доповненнями щодо побутових деталей, з привнесенням місцевого, слобожанського колориту). Один з таких текстів опублікував 1833 р. І. І. Срезневський. Котляревський ввів у «Наталку Полтавку» вірш Сковороди цілком, дещо змінивши його відповідно до персонажа п'єси, в уста якого він вкладений...

Критика існуючого ладу, сатиричні висловлювання Сковороди проти «знатних осіб» світського і духовного звання, проти купців та лихварів, крючкотворців були близькими народним масам...

Його любимими слухачами були дрібні ремісники, селяни, гостюючи у яких він обдумував і розвивав свою філософію. «Уєдиняєсь в ...льсах, полях, садах, деревнях й пчельниках, обучал я себе добродетели»,— писав він у передмові до байок...

Творчість Сковороди була визначним явищем в українській культурі. Вона підготовляла шлях Котляревському, Квітці-Основ'яненку та іншим письменникам епохи становлення нової української літератури. Пам'ять про Сковороду збереглася в народі, зокрема в письменницькому середовищі. Про нього не раз згадував Т. Г. Шевченко. Образ Сковороди привертав увагу і російських письменників: ми знаходимо його, наприклад, в галереї дійових осіб роману «Российской Жильблаз» В. Наріжного (1814).

Про значення Сковороди в історії культури українського народу і всіх народів СРСР свідчить той факт, що коли в серпні 1918 року Рада Народних Комісарів ухвалила спорудити пам'ятники найвидатнішим діячам народної культури, то до списку, підписаного В. І. Леніним, було внесено і ім'я Г. С. Сковороди.

Білецький О. Г. С. Сковорода./ Зібр. праць у 5-ти т. — К. :Наук. думка, 1965. — т. 1. — с. 357—360, 363, 364, 366—368, 370.

Г. С. Сковорода-письменник

...У своїй творчості Сковорода постійно проголошував ідеї демократизму і гуманізму, любов до рідного народу і ненависть до його гнобителів, провіщав світле майбутнє своїй батьківщині. І тому не випадково кращі твори письменника не втратили своєї

Зжиттєвості, свого пізнавального і естетичного значення і в наші дні...

Твори Сковороди, в яких він виступає з критикою владарів сучасного йому світу, пороків феодально-кріпосницького ладу, насичені викривальним пафосом. Найсильніше цей пафос виявився в знаменитій 10-й пісні «Саду...» — «Всякому городу нрав й права...», що вважається класичним зразком соціальної сатири в давній українській літературі...

Засобами в'їдливого сміху, войовничого сарказму письменник-демократ таврує тут соціальні відносини на Україні в другій половині XVIII ст., різних представників тогочасного панства. Сатиричне вістря пісні спрямоване проти поміщиків і козацької старшини, що прагнуть загарбати якомога більше чужих земель («Тот непрестанно стягает грунта»), проти зажерливості купців-лихварів, які грабують трудящі маси («Федька-купец при аршине все лжет»), проти панських попихачів-кар'єристів («Петр для чинов угльї панскіи трет»), проти панської розбещеності, проти пияцтва, картярства і т. ін. Порушує поет у пісні й такі злободенні на той час питання, як несправедливе судочинство, схоластичність офіційної освіти тощо. Правдиво зображуючи і викриваючи всі ці потворні явища, Сковорода подавав лаконічну, але водночас і яскраву, узагальнюючу картину життя панівних класів...

Значний інтерес становлять *байки* Сковороди на його улюблену тему суспільне корисної, «сродної» праці, відповідної природним покликанням і здібностям людини... Так, у байці «Пчела й Шершень», де Сковорода творчо використав досвід своїх попередників і усної народної творчості, Бджола, на іронічне запитання дармоїда Шершня, чому вона прагне приносити «трудоу своих пло-дн» не стільки для себе, «скільки для людей», відповідає: «Тн високій дурак, господин советник... Мед любит есть й медведь, а Шершень тоже лукаво достает. Й мы бы могли воровски добы-вать, как иногда наша братья й делает, если бы мы только есть любили. Но нам несравненно большая забава собирать мед, нежели кушать. К сему мы рожденны й не престанем, поколь умрем». Шершень, пояснює Сковорода в «силі», уособлює паразитичні елементи суспільства, що живуть «хищенієм чуждаго» і народжені «на то одно, чтоб есть, пить й протч.». А Бджола «есть герб мудраго человека, в сродном деле трудящагося», символ працюючої людини з народу. Сатиричне вістря байки «Пчела й Шершень» спрямоване проти багатіїв, визискувачів — трутнів суспільства, які живуть за рахунок трудящих мас...

Байки Сковороди — безперечно явище оригінальне і своєрідне в українському письменстві. Вони не тільки завершували давній період у розвитку жанру байки, але й були кроком уперед...

Літературна спадщина письменника-просвітителя Сковороди, незважаючи на її певну обмеженість, загалом насичена прогресивними тенденціями і належить до важливих надбань української культури минулого. Творчо використавши досягнення попередників, Сковорода одним з перших в

українській літературі того періоду дав зразки філософської і пейзажної лірики, вивів байку на шлях самостійного розвитку, наповнив свої твори глибоким ідейним змістом. Це дозволило йому стати предтечею нової української літератури, певною мірою сприяючи розвитку творчості її кращих представників. Позитивні впливи Сковороди помітно відчутні у творчості І.Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Г. Квітки-Основ'яненка та інших українських письменників наступного покоління...

Деркач Б. А. Сковорода-письменник // Сковорода Григорій. Літературні твори. — К.: Наук, думка, 1972. — с. 5, 10, 14, 15, 20.